

Ijtimoiy onda fan va texnika taraqqiyoti

Andijon davlat pedoagogika instituti
Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 105-guruh 1-kurs talabasi
Ortiqova Malohatoy va Odiljonova Madina

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy ong tushunchasining mazmuni va shakllanish omillari, shuningdek, fan va texnika taraqqiyotining unga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi. Zamonaviy texnologiyalarning, ayniqsa axborot-kommunikatsiya vositalarining ijtimoiy ongga ta'siri, inson tafakkurini shakllantirishdagi roli yoritilgan. Muallif ijtimoiy ongning sog'lom shakllanishi uchun ilm-fan, tanqidiy fikrlash va axborot madaniyatining ahamiyatini asoslab beradi. Maqolada klassik falsafiy qarashlar bilan bir qatorda zamonaviy ilmiy manbalar ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy ong, fan, texnika taraqqiyoti, axborot texnologiyalari, ongni shakllantirish, axborot madaniyati, tafakkur, raqamli savodxonlik.

Bugungi kunda fan va texnika taraqqiyoti har bir jamiyat a'zosining dunyoqarashi, qarashlari va fikrlash tarziga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ilm-fanning rivoji nafaqat hayot tarzimizni, balki ongimizni ham tubdan o'zgartirib yubordi. Biz yashayotgan axborot asrida insonlar fikrlaydi, tahlil qiladi, shubha qiladi va ilmiy asoslangan qarorlarga intiladi — bu esa ijtimoiy ong shakllanishida fan va texnikaning naqadar muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Ijtimoiy ong — bu jamiyatdagi kishilarning hayot haqidagi tasavvurlari, bilimlari, qadriyatlari va ideallarining yig'indisidir. Unda fan va texnika rivojining o'rni tobora kuchayib bormoqda. Chunki zamonaviy texnologiyalar nafaqat ishlab chiqarishni, balki ta'limni, tibbiyotni, muloqot madaniyatini, hatto axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni ham o'zgartirishga xizmat qilmoqda. Shu bois bu mavzuni chuqur tahlil qilish orqali ijtimoiy ong va fan-texnika taraqqiyoti o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni anglab olish mumkin bo'ladi. Fan va texnika asosan, bir- biri bilan chambarchas bog'liqdir. Bu to'g'risida ya'ni fan va texnikaning o'zaro bog'liqligi haqida B.Rassel shunday degan edi: "Texnika fandan kelib chiqadi, fan esa texnikaga asoslanadi". Fan va texnikaning mazkur bog'liqligi, ayniqsa uning g'arb madaniyatiga kuchli bog'lanishi XX-asrning ikkinchi yarmida sayyoramizda sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi. Ushbu voqelikni anglash-o'z nihoyasidan hali

juda olis jarayondir. Dastlab fan rivoji bilan texnika taraqqiyoti o'rtasidagi yaqinlashuv XVI-XVIII asrlarda manufaktura ishlab chiqarishi bilan bog'liq holda sodir bo'ldi. Bungacha moddiy ishlab chiqarish empirik tajribalar, hunarmandlik asosida shakllangan. Teologiya va sxolastika ta'siridagi tabiat haqidagi ilmiy nazariy bilimlar ham ishlab chiqarishga hech qanday salbiy ta'sir qilmasdan sekinlik bilan rivojlangan. Ilmiy va texnikaviy taraqqiyot inson faoliyatining 2 ta nisbatan mustaqil yo'nalishi sifatida yuksala boshlagan.

Fan bilan texnika yaqinlashuvining 2- bosqichi mashina ishlab chiqarishning XVIII asr oxiridan boshlab taraqqiy etishi bilan bog'liq bo'lib, bunda fan bilan texnika bir-birining jadal rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Bu davrda ilmiy tadqiqot faoliyatida nazariy masalalarni hayotga tatbiq qilishga da'vat etuvchi fanning maxsus bo'g'inlari paydo bo'ldi: amaliy tadqiqotlar, ishlab chiqarish tadqiqotlari, amaliy konstruktiv ishlanmalar va hokazo.

Fan-texnika taraqqiyotining 3- bosqichi fan-texnika inqilobi bilan bog'liq. Uning ta'sirida texnika taraqqiyotiga qaratilgan ilmiy sohalar kengayadi. Texnik masalalarni hal qilishda biologlar, fiziologlar, psixologlar, mantiqshunoslar ishtirok etadi. XX asrning o'rtalariga kelib fanning ijtimoiy hayotdagi roli mislsiz darajada oshdi. Fanlar taraqqiyotidagi inqiloblarning xarakteri o'zgardi, ya'ni ilm sohasidagi inqiloblar texnika sohasidagi axborotlar bilan uyg'unlashib ketdi va ilmiy-texnika inqilobi yuzaga keldi, shuningdek ijtimoiy fanlar yo'nalishlari, iqtisod va ishlab chiqarishni tashkil qilish, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni ilmiy boshqarish, aniq ijtimoiy tadqiqotlar kabilarga bilvosita ta'sir qiladi. Fanning texnikaga nisbatan yetakchilik mavqei yanada yorqin namoyon bo'ladi, fan texnikani uzluksiz inqiloblashtiruvchi kuchga aylanadi. O'z navbatida, texnika ham fan taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, uning oldiga yangi talab va vazifalar qo'yadi. Hozirgi zamon fan texnika inqilobining xarakterli xususiyati uning sanoat bilan birga ijtimoiy hayotning turli sohalari: qishloq xo'jaligi, transport, aloqa, tibbiyot, ta'lim, maishiy xizmat kabilarni qamrab olganligidadir.

Fan va texnika taraqqiyotining umumiy tavsifi haqida ma'lumot berar ekanmiz dastlab, fan va texnika nima degan tushunchalar muhim hisoblanadi. Fan — bu olamni bilishga intilish, mavjud hodisalarni tahlil qilish va ularning qonuniyatlarini aniqlashga qaratilgan insoniy faoliyat shaklidir. Texnika esa — bu fanning amaliyotga tatbiq etilishi, ya'ni inson ehtiyojlariga xizmat qiluvchi vositalar, uskunalar, texnologiyalar majmuasidir. Tarixan olib qaraganda, fan va texnika taraqqiyoti insoniyat sivilizatsiyasining muhim harakatlantiruvchi kuchi bo'lib kelgan. Ilk mexanik mashinalardan tortib, bugungi sun'iy intellektgacha bo'lgan jarayonda inson tafakkuri

va izlanishlari asosiy rol o'ynagan. XXI asrda bu rivojlanish yanada jadallashdi — zamonaviy kashfiyotlar, tarmoqli tizimlar, raqamli texnologiyalar hayotning har sohasiga kirib bordi. Bu o'zgarishlar oddiy turmush tarzidan tortib, jamiyatning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotiga qadar chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Fan va texnika endi nafaqat ishlab chiqarish vositasi, balki ong, tafakkur, dunyoqarash shakllanishining asosiy omiliga aylangan. Fan texnikaning rivojlanib borishida dastlab uning inqilobi asosiy o'rin tutadi. Elektron hisoblash mashinalari fan- texnika inqilobining ramzi hisoblanib, uning paydo bo'lishi inson funksiyalarini asta-sekinlik bilan mashinalarga berishga, ishlab chiqarish va boshqaruvni kompleks avtomatlashtirishga olib keldi. Hozirgi davrda fan-texnika inqilobi quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi: fanning bevosita ishlab chiqaruvchi kuchga aylanishi; shu bilan bog'liq ravishda ijtimoiy mehnat taqsimotida yangi davrning boshlanishi; mehnatning xarakteri va mazmunida ijodiy elementlarning kuchayishi; yangi energiya manbalari yordamida sun'iy materiallarning yaratilishi; axborotning ijtimoiy va iqtisodiy sohalardagi ahamiyatining kuchayishi, ommaviy kommunikatsiya vositalarining misli ko'rilmagan taraqqiyoti; umumiy va maxsus ta'lim hamda madaniyat darajasining o'sishi; fanlararo o'zaro bog'liq murakkab muammolarni kompleks hal qilish, ijtimoiy fanlar rolining ortishi; ijtimoiy taraqqiyotning keskin tezlashishi, planeta miqyosida integratsiyalashuv; ekologik muammoning paydo bo'lishi va u bilan bog'liq xolda jamiyat-tabiati tizimini ilmiy boshqarishning zarurligi. Fan-texnika inqilobi global muammoga aylangan ayrim salbiy oqibatlarini ham keltirib chiqardi. Bu muammolar (ekologiya, xalqaro terrorizm, demografiya, energiya tanqisligi bilan bog'liq va boshqalar)ni hal qilish uchun kuchlarni birlashtirish taqozo qilinadi.

Ijtimoiy ongda fan va texnika taraqqiyoti uning mazmuni va shakliga ta'sir etib boradi. Shu jumladan, ijtimoiy ong — bu jamiyat a'zolarining mavjud haqiqat haqidagi tasavvurlari, e'tiqodlari, bilimlari, qadriyatlarini va ma'naviy qarashlarining yig'indisidir. U kishilarning dunyoni qanday qabul qilishi, tahlil qilishi va unga munosabatini belgilaydi. Ijtimoiy ong falsafa, sotsiologiya, psixologiya va madaniyatshunoslikda keng o'rganiladigan murakkab tushunchadir. Ijtimoiy ong individual ongdan farqli ravishda jamiyat darajasida shakllanadi va tarixiy, iqtisodiy, madaniy, siyosiy omillarning ta'sirida rivojlanadi. Masalan, K. Marks ijtimoiy ongni jamiyatdagi moddiy munosabatlar natijasi sifatida talqin qilgan va uni «ijtimoiy mavjudlikning in'ikosi» deb atagan. Zamonaviy tadqiqotlar esa bu ongni faqat moddiylik bilan emas, balki ma'naviyat, ta'lim, kommunikatsiya vositalari va fan-texnika taraqqiyoti bilan ham bog'laydi.

Ijtimoiy ong quyidagi omillar ta'sirida shakllanadi:

- Ta'lim va tarbiya tizimi — yosh avlodga berilayotgan bilim va qadriyatlar asosida jamiyatning ongiy tuzilmasi shakllanadi.
- Ommaviy axborot vositalari — ijtimoiy ongga ommaviy fikr orqali yo'naltiruvchi kuch sifatida xizmat qiladi.
- Ilm-fan va texnika rivoji — jamiyat hayotidagi yangi kashfiyotlar, texnologiyalar yangi dunyoqarash va tafakkur shakllanishiga olib keladi.
- Diniy va madaniy qadriyatlar — ongga axloqiy, ruhiy-me'yoriy asoslar beradi.

Ijtimoiy ong insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo'lib, uni harakatlantiruvchi kuchlar ichida fan va texnika taraqqiyoti alohida ahamiyatga ega. Fan va texnika taraqqiyoti ijtimoiy ongning mazmuni va shakliga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng rivojlanishi natijasida insonlar atrofidagi voqelikni tushunish, tahlil qilish va unga munosabat bildirish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Internet, sun'iy intellekt, mobil aloqa va boshqa texnologik yutuqlar ijtimoiy ongga yangi bilimlar, qadriyatlar, axloqiy mezonlar kirib kelishiga yo'l ochmoqda.

Ilmiy taraqqiyot tufayli insoniyat tabiat hodisalarini chuqurroq tushuna boshladi, dinamik tafakkur rivojlandi, tanqidiy fikrlash kengaydi. Masalan, ekologik fanlarning rivojlanishi natijasida global muammolar (iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi) haqida jamoaviy ong shakllanmoqda. Shu bilan birga, biotexnologiya, genetika, kosmik izlanishlar kabi fan sohalaridagi yutuqlar odamzot ongida «inson kim?» va «insoniyat qayerga bormoqda?» kabi falsafiy savollarni yangicha qo'yishga undamoqda. Biroq bu ta'sir bir yoqlama emas. Fan va texnika taraqqiyoti bilan bog'liq muammolar — masalan, yolg'on axborot tarqalishi (feyk yangiliklar), texnologiyaga haddan ziyod qaramlik, axborot ifloslanishi kabi holatlar ham ijtimoiy ongni noto'g'ri shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois, texnologik taraqqiyotdan ongli va maqsadli foydalanish dolzarb masalalardan biridir. Demak, fan va texnika taraqqiyoti ijtimoiy ongni boyitish, uni zamonaviylashtirish va har tomonlama rivojlantirish bilan birga, uni boshqarish va muvozanatga keltirish ma'suliyatini ham yuklaydi.

Zamonaviy texnologiyalar va axborot vositalarining ijtimoiy ongdagi roli ham muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Jumladan, zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa, axborot-kommunikatsiya vositalari (AKT) ijtimoiy ong shakllanishida markaziy o'ringa chiqdi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt asosida ishlovchi tizimlar, raqamli media platformalar odamlar fikrlashi, qaror qabul qilishi va axborotga bo'lgan munosabatini tubdan o'zgartirmoqda. Bugungi kunda inson har kuni minglab axborot

signallarini qabul qiladi. Bular orasida ilmiy asoslangan, real faktlarga tayanilgan materiallar bilan bir qatorda manipulyativ, noto'g'ri yoki bo'rttirilgan ma'lumotlar ham mavjud. Bu holat ijtimoiy ongning shakllantirishda axborot xavfsizligi, tanqidiy fikrlash va axloqiy mezonlarga tayanishni talab etmoqda. Shuningdek, sun'iy intellekt va algoritmik tahlil vositalari yordamida odamlarning qiziqishlari, e'tiqodlari va hatto qaror qabul qilish jarayonlari monitoring qilinadi va yo'naltiriladi. Bu esa ongga bevosita ta'sir o'tkazish vositasiga aylanmoqda. Shuning uchun texnologiyalarning inson tafakkuriga bo'lgan ta'siri faqat axborot uzatish bilan cheklanmay, balki ongning boshqarish, shakllantirish va model qilish darajasiga chiqmoqda. Ijtimoiy ongning sog'lom shakllanishi uchun raqamli savodxonlik, ommaviy axborot vositalaridan ongli foydalanish, ilmiy asoslangan axborotni tanlay olish qobiliyati muhim omil hisoblanadi. Bu jarayonda ta'lim muassasalari, ilmiy markazlar, ijtimoiy platformalar va ommaviy axborot vositalari muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, fan va texnika taraqqiyoti nafaqat jamiyat taraqqiyotini, balki ijtimoiy ongning ham shakllantiruvchi kuchidir. Bu jarayon orqali insoniyat o'z dunyoqarashini kengaytirmoqda, tafakkuri chuqurlashmoqda, tanqidiy fikrlashga o'rganmoqda. Shu bilan birga, texnologik taraqqiyotning ijobiy tomonlari bilan bir qatorda, salbiy ta'sirlari ham mavjud bo'lib, ular ongning noto'g'ri shakllanishi, axborot manipulyatsiyasi va ma'naviy muvozanatga putur yetkazish kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Ijtimoiy ongning sog'lom shakllanishi uchun ilm-fanga asoslangan fikrlash, texnologiyalardan ongli foydalanish, raqamli savodxonlikni rivojlantirish va axborot madaniyatini oshirish muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti fan va texnikaning ijtimoiy ong bilan uyg'un rivojlanishini taqozo qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. (1997). Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
2. Turaev A.A., Rasulov S.K. (2020). Falsafa asoslari. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
3. Nazarov Q. (2018). Axborot jamiyati va ma'naviy xavfsizlik. Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti.
4. To'xtayev B., Shomansurov I. (2015). Sotsiologiya: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
5. Castells M. (2010). The Rise of the Network Society. 2nd Edition. Wiley-Blackwell.

